

Minä olen moneus

Mikrobiaalisia kohtaamisia nykyaikaisen taiteen prosesseissa

Suvi Vepsä

doi.org/10.23995/tht.120184

Artikkelissa tarkastelen mikrobin toimijuutta nykyaikaisen taiteen prosesseissa. Lähestyn aihetta kolmen teoreettis-metodologisen käsitteen, *kanssa-tekemisen*, *kanssa-kokemisen* ja *kanssa-ajattelun* kautta erityisesti uusmaterialistisista teorioista ammentaen. Tutkimuksessani tuon suomalaiseseen taidekeskusteluun biotaiteen rinnalle uuden käsitteen, *monilajisen taiteen*. Artikkelini purkaa ihmiskeskeistä taiteen ja tekijyyden hahmottamisen tapaa korostamalla taideprosessin jatkuvaa yhteismuotoutumista inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijuuksien välisissä kohtaamisissa, jotka tapahtuivat Lilli Haapalan, Oona Leinovirtasen ja Riina Hannulan Suut ja syljet-näyttelyssä. Näissä prosesseissa myös oma minuuteni katsoja-kokijana tulee uudeksi, kun etäisen katsojan roolin ottamisen sijaan asetun osaksi taiteen tapahtumaa. Vältettävän patogeenisen uhan sijaan mikrobit nähdään artikkelissa aktiivisina kanssa-toimijoina, jotka erilaisten ruumiillis-materiaalisten prosessien kautta kytkevät ihmisen osaksi laajempia ekologisia sommittumia.

Avainsanat: *mikrobit, ei-inhimillinen toimijuus, monilajinen taide, yhteismuotoutuminen, poikkiruumiillisuus, kohtaamistapahtuma*

Tässä artikkelissa tarkastelen mikrobien toimituutta nykytaiteen tekemisen, kohtaamisen ja tulkinnan prosesseissa. Aineistonani on Helsingissä galleria Kosmisessa syyskuussa 2020 järjestetty Suut ja syljet -näyttely. Näyttely ”keskitty[i] merkkiin ja monimuotoisiin alustoihin ja ympäristöihin, joiden olosuhteet ovat mikrobeille ja joillekin ei-niin-inhimillisille suotuisia”.¹ Siihen osallistuivat kuvataiteilijat Lilli Haapala (s. 1984), Oona Leinovirtanen (s. 1990) ja Riina Hannula (s. 1980). Mikrobit saivat näyttelyssä erityishuomion näkymättöminä välittäjinä ja taustatoimijoina erilaisissa ihmiselämään, ruumiiseen ja arkeen kietoutuvissa prosesseissa. Näyttelyn aikana mikrobit osallistuivat teoksiin lukuisin eri tavoin.²

Inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden välisten suhteiden tarkastelu on kiinnostanut monia taiteilijoita erityisesti 2000-luvulla. Aihetta on pohdittu esimerkiksi taiteen ja tieteen rajapinnoilla liikkuvassa biotaiteessa, jossa taiteilijoiden kiinnostus on enenevässä määrin kohdistunut myös mikrobialisiin maailmiin.³ Mikrobeja tutkiva Suut ja syljet on osa tätä

jatkumoa.⁴ Näyttely ei kuitenkaan asetu mutkattomasti luonnontieteellisiä välineitä ja metodeja taiteelliseen työskentelyyn tuovan biotaiteen kategoriaan. Tästä syystä tuon biotaiteen rinnalle kansainvälisesti jo jonkin verran käytetyn, mutta suomalaisessa keskustelussa verrattain uuden monilajisen taiteen käsitteen.⁵

Ajattelun ja toiminnan tapana monilajinen taide korostaa lajien välisiä historiallisia, materiaalisia ja ruumiillisia yhteenkietoutumia. Käsite pohjaa erityisesti 2000-luvulla syntyneeseen *monilajiseen etnografiaan*.⁶ Käsitteenä monilajisuus pitää sisällään kaikenlaisten elämänmuotojen yhteenliittymät eläimistä kasveihin, sieniin ja mikrobeihin. Lisäksi se voi käsittää myös sellaiset oliot, jotka on länsimaisessa ajattelussa mielletty ei-eläviksi, kuten kivet, mineraalit tai vesi.⁷ Monilajisessa taiteessa ei-inhimilliset toimijuudet nähdään taidehistorian perinteistä poiketen pelkän materiaalin tai aiheen sijaan tasavertaisina tekijöinä taiteen prosesseissa.⁸ Tällöin rajat subjektin ja objektin, taiteen ja taiteilijan – ja kuten henkilökohtaiseen kokemukseeni

1 ”Kosminen: Suut ja syljet,” luettu 20.1.2022, <https://kosminen.info/pastexhibitions/2020/9/5/suut-ja-syljet>

2 Teosten muutoksista näyttelykuukauden aikana kerro tarkemmin pro gradu -tutkielmassani. Suvi Vepsä, *Monilajisen taiteen rihmastoissa: Ei-inhimilliset toimijuudet* Oona Leinovirtasen, Lilli Haapalan ja Riina Hannulan *Suut ja syljet* -näyttelyssä (Taidehistorian pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, 2021), 27–29, <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021101350842>

3 Ks. esim. Marietta Radomska, ”Non/living Matter, Bioscientific Imaginaries and Feminist Technoecologies of Bioart,” *Australian Feminist Studies* 32, no. 94 (2017): 377–394, <https://doi.org/10.1080/08164649.2017.1466649>; Erich Berger, Kasper Mäki-Reinikka, Kira O’Reilly & Helena Sederholm, eds., *Art as We Don’t Know It* (Helsinki: Aalto ARTS Books, 2020). Viimeaikaisista keskusteluista ks. myös Hanna Johansson & Anita Seppä, toim., *Taiteen kanssa maailman äärellä – Kirjoituksia ihmiskeskeisestä ajattelusta ja ilmastonmuutoksesta* (Helsinki: Taideyliopiston Kuvataideakatemia, 2021).

4 Suomessa on useita mikrobien kanssa työskenteleviä taiteilijoita. Näistä mainittakoon esimerkiksi mikrobeja muun muassa maalauksen keinoin näkyväksi tekevä Alma Heikkilä, mikrobeja ja tekoälyä tutkiva Jenna Sutela, hiivagrammeja valmistava Johanna Rotko sekä eläviä mikrobiveistoksia jo 2000-luvun alussa tehnyt Antero Kare.

5 Ks. esim. Madeleine Boyd, ”Towards a Performative Multispecies Aesthetics,” *Antennae*, no. 31 (2015): 9–28.; Vera Ruth Coleman, *Beyond the Anthropocene: Multispecies Encounters in Contemporary Latin American Literature, Art, And Film* (Arizona State University, 2017), <https://hdl.handle.net/2286/R.I.44040>

6 Eben Kirksey & Stefan Helmreich, ”The Emergence of Multispecies Ethnography,” *Cultural Anthropology* 25, no. 4 (2010): 545–576, <https://www.jstor.org/stable/40930489>. Monilajisen etnografian ja taiteen yhteyksistä ks. Eben Kirksey, ed., *The Multispecies Salon* (Durham & London: Duke University Press, 2014).

7 Thom Van Dooren, Eben Kirksey & Ursula Münster, ”Multispecies Studies – Cultivating Arts of Attentiveness,” *Environmental Humanities* 8, no. 4 (2016): 4, <https://doi.org/10.1215/22011919-3527695>

8 Boyd, ”Towards a Performative Multispecies Aesthetics,” 22.

perustuvalla analyysilläni osoitan, myös tutkijan ja tutkimuksen kohteeseen – välillä sekoittuvat. Monilajinen taide purkaa länsimaiselle ajattelulle ominaisia arvottavia dualismeja, jotka asettavat ihmisen ja inhimillisen kulttuurin ei-inhimillisten toimijuuksien ja luonnon yläpuolelle.⁹ Se kyseenalaistaa käsityksen yhtenäisestä ja autonomisesta taiteilija/katsojasubjektista korostaen sen sijaan sotkuisempaa minuutta, joka muotoutuu aina suhteessa toisiin.¹⁰

Artikkelissa kysyn, millä tavoin monilajiset kohtaamiset vaikuttavat taiteen tekoprosessiin ja kokemiseen. Millaiseksi katsoja-kokijan minuus näissä kohtaamisissa muotoutuu? Lähestyn kysymyksiä kolmen teoreettis-metodologisen käsitteen, kanssa-tekemisen, kanssa-kokemisen ja kanssa-ajattelun kautta. Käsitteiden eri variaatiot ovat jo pitkään olleet vakiintuneita posthumanistisessa diskurssissa erityisesti taiteen kentällä.¹¹ Monien muiden tavoin nojaan erityisesti feministiteoreetikko Donna Harawayn *kanssa-tulemisen* (engl. *becoming-with*) käsitteeseen, jolla hän viittaa inhimillisten ja ei-inhimillisten toi-

9 Vrt. Karoliina Lummaa & Lea Rojola, "Johdanto: Mitä posthumanismi on?," teoksessa *Posthumanismi*, toim. Karoliina Lummaa & Lea Rojola (Turku: Eetos, 2014), 14.

10 *Sotkuisuus* on Aino-Kaisa Koistisen ja Sanna Karkulehdon käännös Donna Harawayn englanninkielisestä käsitteestä *entanglement*, joka viittaa inhimillisten ja ei-inhimillisten olioiden erottamattomaan yhteenkietoutumiseen. Aino-Kaisa Koistinen & Sanna Karkulehto, "Kohti planetaarista tuntua – Feministis-posthumanistinen uudelleenkuviutus ja etiikka ihmisen jälkeen," *Niin & näin* 28, nro. 108 (2021): 68.

11 Esimerkiksi Henrika Ylirisku on tutkimuksessaan käyttänyt käsitettä kanssalaisuus. Henrika Ylirisku, *Reorienting Environmental Art Education* (Espoo: Aalto ARTS Books, 2021), 6. Kanssa-ajattelusta ovat aiemmin kirjoittaneet esimerkiksi Anastasia A Khodyreva ja Elina Suoyrjö. Anastasia A Khodyreva ja Elina Suoyrjö, "Ajattelua veden kanssa," *Niin & näin* 28, nro. 108 (2021), <https://netn.fi/fi/artikkeli/ajattelua-veden-kanssa>. Riikka Haapalainen puolestaan kirjoittaa *kanssatoimijuudesta* transsituationaalisia esineitä koskevassa tutkimuksessaan. Riikka Haapalainen, "Transsituationaaliset esineet ja asiat osallistavassa taiteessa," *Tahiti. Taidehistoria tieteenä* 10, nro. 4 (2020): 156–171, <https://doi.org/10.23995/tht.103186>

mijuuksien erottamattomaan yhteenkietoutumiseen.¹² Käytän kanssa-etuliitettä kuvailemaan monilajisen taiteen tekemisen ja tutkimisen tapoja, jossa nämä yhteenkietoutumat ja niiden merkitys taiteen prosesseissa pyritään jatkuvasti ottamaan huomioon. Kolmen eri käsitteen tarkoitus on keskittää huomio taiteellisen prosessin eri vaiheisiin: kanssa-tekeminen liittyy taiteelliseen työskentelyyn, kanssa-kokeminen taiteen kohtaamiseen ja kanssa-ajattelu teosten tulkitaan. Uusmaterialistisen taiteentutkimuksen mukaisesti käsittän nämä osa-alueet erilaisten toimijuuksien välisissä yhteyksissä muotoutuvina materiaalisina prosesseina, joissa ihminen on ainoastaan yksi toimija muiden joukossa.¹³

Tarkennan käsitteitä artikkelini edetessä teosesimerkkien kautta. Kanssa-tekemistä käsittelevässä ensimmäisessä luvussa kiinnitän huomiota taiteilijan ja mikrobien väliseen yhteistyöhön Oona Leinovirtasen installaatioteokseen *Sylkiöt* (2020–) sekä *Mahakompostin liepeillä* (2020) liittyvissä taiteellisissa prosesseissa. Seuraavassa luvussa pohdin kanssa-kokemista erityisesti Riina Hannulan *Compose, compost* -videoteoksen (2020) sekä *We give a shit* -installaation (2020) äärellä syntyneiden affektiivis-ruumiillisten kokemusten kautta. Viimeisessä luvussa ajattelun yhdessä Lilli Haapalan *This place, under the purple waters* -installaation (2020) sekä Haapalan, Hannulan ja Leinovirtasen yhdessä toteuttaman *Vaahto*-videoteoksen (2020) kanssa.

Artikkelissani ammennan myös feministiteoreetikko Karen Baradin *toimijuusrealismis-*

12 Donna J. Haraway, *When Species Meet* (Minneapolis & London: University of Minnesota Press, 2006).

13 Ks. esim. Barbara Bolt, *Art Beyond Representation – The Performative Power of the Image* (London & New York: I.B. Tauris, 2004); Estelle Barrett & Barbara Bolt, eds., *Carnal Knowledge: Towards a "New Materialism" Through the Arts* (London: I.B. Tauris, 2012); Katve-Kaisa Kontturi, *Ways of Following – Art, Materiality, Collaboration* (London: Open Humanities Press, 2018).

ta.¹⁴ Toimijuusrealismissa oliot tai ilmiöt eivät koskaan edellä yhteyksiään, vaan muotoutuvat vasta näiden yhteyksien kautta, erityisissä *yhteismuotoutumisen* (engl. *intra-action*) prosesseissa. Siten toimijuus ei ole jotain toisistaan erillisille objekteille kuuluvaa, vaan jatkuvaa kanssa-tulemista.¹⁵ Baradia mukaillen myös taide voidaan nähdä materiaalis-diskursiivisena yhteismuotoutumisen prosessina, jossa taiteilijan lisäksi vaikuttavat lukuisat inhimilliset ja ei-inhimilliset toimijat.¹⁶ Tällöin myös taiteen tutkijasta tulee etäisen tarkkailijan sijaan yksi toimijoista taiteen tapahtumassa.¹⁷ Tästä syystä kanssa-kokemiseen ja kanssa-ajatteluun pohjaava analyysini kiertyy omien, teosten kohtaamisessa syntyneiden kokemusteni ympärille.

Taiteen materiaalisuutta ja tapahtumallisuutta korostava uusmaterialistinen tutkimus ei sivuuta kokonaan taiteen representationaalisia ja diskursiivisia ulottuvuuksia. Pikemminkin se korostaa, että materiaalisuus ja diskursiivisuus ovat taiteessa perustavanlaatuisesti kietoutuneita toisiinsa, eikä niiden erotteleminen ole miele-

kästä.¹⁸ Yhteistyö ei-inhimillisten toisten kanssa vaatii sen tunnustamista, että pelkkä representaatio ei riitä: toista ei voi koskaan kuvata täydellisesti tai tyhjentävästi.¹⁹ Suut ja syljet -näyttelyn installaatio- ja videoteoksissa mikrobit ovat läsnä lähinnä jälkinä, tuntuina, potentiaalisuuksina ja kuvitelmina. Kuten tulen osoittamaan, ne kuitenkin myös muovasivat teoksia sekä omaa minuuttani katsoja-kokijana prosessin eri vaiheissa monin eri tavoin.

Mikrobien kanssa

Gallerian ikkunalle on asetettu sikin sokin pieniä, kummallisen näköisiä veistoksia. Ne koostuvat erilaisista jätemateriaaleista, kuten purukumista, kuivuneista hedelmien kuorista ja muista ruuan-tähteistä. Mukana on myös ihmisruumiista irronnutta jätettä: hiuksia ja maitohampaita. Osa veistoksista on suurempia, kuten pureskellusta purukumista kerrostuneet pyöreät keot ja kulhoihin asetetut sotkuiset hiuskasat. Jotkin niistä ovat niin pieniä, että niiden muotoja ja materiaaleja on paljain silmin vaikea erottaa. Niiden tarkempaa tutkimista varten ikkunalaudalle on asetettu suurennuslasi.

Oona Leinovirtasen *Sylkiöt* (2020–) sai alkunsa pureskeltujen purukumien säilömisestä ja laajeni lopulta kaikenlaisten taiteilijan syömien ja syl-

14 Karen Barad, *Meeting the Universe Halfway – Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning* (Durham & London: Duke University Press, 2007), 137–141. Toimijuusrealismin soveltamisesta monilajiseen taiteeseen ks. esim. Eben Kirksey, "Multispecies Intra-Actions," *Antennae*, no. 31 (2015): 5–7.; Boyd, "Towards a Performative Multispecies Aesthetics," 9–28.

15 Barad, *Meeting the Universe Halfway*, 151–153.

16 Boyd, "Towards a Performative Multispecies Aesthetics," 18–19; Kirksey, "Multispecies Intra-Actions," 5–7. Ks. myös Katve-Kaisa Kontturi, Milla Tiainen, Tero Nauha & Marie-Luise Angerer, eds., "Aesthetic Intra-Actions: Practicing New Materialisms in the Arts" -erikoisnumero. *Ruukku: Taiteellisen tutkimuksen kausijulkaisu*, nro. 9 (2018), <http://ruukku-journal.fi/fi/issues/9/>; Iris Van der Tuin, "The Mode of Invention of Creative Research: Onto-Epistemology," in *Material Inventions – Applying Creative Arts Research*, eds. Estelle Barrett & Barbara Bolt (London & New York: I.B.Tauris, 2014), 257–272.

17 Vrt. Katve-Kaisa Kontturi, "Taideprosessi liikkuvana, luovana sommittumana. Kaksi kohtaamistapahtumaa," teoksessa *Kuinka tehdä taidehistoriaa?*, toim. Minna Ijäs, Altti Kuusamo & Riikka Niemelä (Turku: Utukirjat, 2010), 183.

18 Katve-Kaisa Kontturi, "Prosessi, materia ja muutos: Uusmaterialistista estetiikkaa kentällä," teoksessa *Kanssakäymisiä. Osallistavan taiteentutkimuksen askelia*, Taidehistoriallisia tutkimuksia – Konsthistoriska studier 32, toim. Taru Elfving & Katve-Kaisa Kontturi (Helsinki: Taidehistorian seura, 2005), 159.

19 Boyd, "Towards a Performative Multispecies Aesthetics," 16. Uusmaterialistisesta representaatiokeskeisen ajattelun kritiikistä ks. esim. Bolt, *Art Beyond Representation; Kontturi, Ways of Following – Art, Materiality, Collaboration*.

Kuva 1. Oona Leinovirtanen, *Sylkiöt*, 2017–(jatkuva). Sekatekniikka, koko vaihteleva. Taiteilijan omistuksessa. Kuva: Suvi Vepsä, kaikki oikeudet pidätetään.

jeksimien jätteiden keräämiseksi.²⁰ Kun roskaa alkoi kerääntyä taiteilijan työhuoneen tasoille, kasaantua ja tarttua toisiinsa, muotoutui niistä pikkuhiljaa pieniä veistoksia.²¹ Teosmateriaalien keruu ei siten ole tapahtunut täysin tietoisesti, vaan ikään kuin ohimennen, osana arkista elämää ja siihen kuuluvaa perustoimintaa, syömistä. Syödessään ihminen vaikuttaa ja vaikuttuu yhdessä ympäröivän maailman kanssa: sekä inhimilliset ja ei-inhimilliset ruumiit tulevat syömisen kautta jatkuvasti uudeksi reagoimalla

toisiinsa sekä toimijoina että toiminnan kohteina.²² Syöminen on erityisesti mikrobien ja ihmisruumiin välistä yhteistoimintaa, sillä juuri mikrobit muokkaavat ravinnon ihmisen hyödynnettävissä olevaan muotoon alkaen syljen erityyksestä ja jatkuen koko ruuansulatusprosessin läpi.²³ *Sylkiöissä* on siten kyse todellisista, hyvin arkisista monilajisista kohtaamisista. Tällaisia kohtaamisia myös Haraway peräänkuulut-

20 Teos on syntynyt osana Leinovirtasen pro gradu -tutkielmaa, jossa hän tarkastelee ihmisen luontosuhdetta taiteellisen tutkimuksen ja autoetnografian keinoin. Oona Virtanen, *Toiset luovat olosuhteita toisilleen: Taiteellinen tutkimus hylkiömateriaalien, mikrobien ja ihmisholobionttien suhteesta* (Sosiologian pro gradu -tutkielma, Turun Yliopisto, 2020), <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202003249139>

21 Virtanen, *Toiset luovat olosuhteita toisilleen*, 37.

22 Jane Bennett, *Materiaan väre – Olioiden poliittinen ekologia*, käänt. Tapani Kilpeläinen (Tampere: niin & näin, 2020), 83. Ks. myös Elspeth Probyn, *Carnal Appetites – FoodSexIdentities* (London & New York: Routledge, 2000), 4.; Rosemary Betterton, *An Intimate Distance: Women, Artists and the Body* (London: Routledge, 1996), 139.

23 Timothy G. Dinan, Roman M. Stilling, Catherine Stanton & John F. Cryan, "Collective unconscious: How gut microbes shape human behavior," *Journal of Psychiatric Research* 63 (2015): 1–9, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jpsychires.2015.02.021>

taa avaimena eettisempiin, ei-inhimilliset toiset paremmin huomioon ottaviin ajattelun ja olemisen tapoihin.²⁴

Käytän Leinovirtasen monilajisissa kohtaamisissa muotoutuvasta työskentelytavasta käsitettä kanssa-tekeminen.²⁵ Kanssa-tekemisessä taide ei ole muusta elämästä irrallista, ennalta määriteltyä tai rajattua toimintaa, vaan avoin prosessi, jossa perinteiset, ihmiskeskeiset käsitykset taiteellisesta prosessista ja tekijyydestä hämärtyvät. *Sylkiöissä* taiteellisen prosessin liikkeelle paneva voima ei ole taiteilija yksin, vaan paljon tätä monimutkaisempi materiaalien voimien *sommittuma*. Sommittuman (engl. *assemblage*, ransk. *agencement*) käsite tulee Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin prosessionologiasta. Se kuvaa erilaisten toimijuuksien välisiä rihmastonomaisia yhteyksiä ja yhteistoimintaa.²⁶ Tällä tavalla tarkasteltuna taideteos ei ole ainoastaan passiivinen objekti, jolle vasta ihminen antaa merkityksen, vaan jatkuvaa, erilaisten toimijuuksien välisissä yhteyksissä muotoutuvaa kanssa-tekemistä. *Sylkiöiden* materiaalit eivät ole muovautuneet joksikin ainoastaan taiteilijan käsissä (tai suussa), vaan ne ovat olennaisia toimijoita tai-

teen syntyprosessissa.²⁷ Kanssa-tekemisessä on kyse tietoisesta sommittumien ei-inhimillisten voimien tutkimisesta ja sitä kautta ihmiskeskeisyyden purkamisesta. Antamalla teosten muotoutua ”kuin itsestään” taiteilija astuu itse sivuun ja antaa tilaa prosessin ei-inhimillisille voimille. Leinovirtanen kuvailee prosessia seuraavasti:

Teosten syntyyn vaikuttavat muun muassa nälkä, kehon toiminnot, mielihalut, rahatilanne sekä sesonkiaikaan liittyvät kasvokset. Myöskin sää muokkaa materiaaleja: sisään vyöryvä helle kuivattaa biojätteet nopeasti, kun taas sade märkyyttää puolimädät omenat ulkoikkunalaudalle tehostaen niiden mätänemisprosessia.²⁸

Leinovirtasen kuvailemilla ilmiöillä näyttäisi olevan jotain, mitä filosofi Jane Bennett kutsuu *olio-voimaksi* (engl. *thing-power*).²⁹ Bennettin mukaan kaikki materiaalisuus pitää sisällään elävää, värähtelevää voimaa, jolla on ihmisestä riippumaton kyky toimia ja vaikuttaa.³⁰ Kuten Leinovirtanen toteaa: ”Jossain vaiheessa prosessia huomaa, että asioita tapahtuu, ja voin seuraila niitä.”³¹ Monilajisessa kanssa-tekemisessä ei ole yhtä hallitsevaa mieltä, vaan taide tapahtuu taiteilijan, materiaalien ja ei-inhimillisten toimijuuksien välisessä vuorovaikutuksessa.³²

Myös Leinovirtasen teos *Mahakompostin liepeillä* (2020) koostuu erilaisista orgaanisista mate-

24 Haraway, *When Species Meet*, 36.

25 Aiemmissä tutkimuksissa käsitteestä on käytetty muun muassa versioita *kanssalaisuus* (Ylirisku, *Reorienting Environmental Art Education*, 6) sekä *kanssatoimijuus* (Haapalainen, ”Transsituationaaliset esineet ja asiat osallistavassa taiteessa,” 163).

26 Gilles Deleuze & Félix Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, trans. Brian Massumi (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987), 7, 585. Termistä on suomeksi monia erilaisia käännöksiä, joista yleisesti käytettyjä ovat *sommitelma* ja *kooste*. Käytän itse Mariaana Fieandt-Jäntin ja Heikki Jäntin käännöstä *sommittuma*, sillä se ilmentää mielestäni parhaiten käsitteeseen olennaisesti sisältyvää ennakoimattomuutta sekä prosessuaalisuutta. Félix Guattari, *Kaaosmoosi*, känt. Mariaana Fieandt-Jäntti & Heikki Jäntti (Helsinki: Tutkijaliitto, 2010), 14.

27 Vrt. Petra Lange-Berndt, ”Introduction: How to be Complicit with Materials,” in *Materiality*, ed. Petra Lange-Berndt (London: Whitechapel Gallery, 2015), 17; Barbara Bolt, ”Introduction: Toward a ‘New Materialism’ Through the Arts,” in *Carnal Knowledge: Towards a ‘New Materialism’ through the Arts*, eds. Estelle Barrett & Barbara Bolt (London: I.B. Tauris, 2012), 5–6.; Kontturi, ”Prosessi, materia ja muutos,” 159.

28 Virtanen, *Toiset luovat olosuhteita toisilleen*, 37–38.

29 Käännös: Tapani Kilpeläinen. Bennett, *Materian väre*, 28.

30 Bennett, *Materian väre*, 30.

31 Virtanen, *Toiset luovat olosuhteita toisilleen*, 64.

32 Boyd, ”Towards a Performative Multispecies Aesthetics,” 19.

Kuva 2. Oona Leinovirtanen, *Mahakompostin liepeillä*, 2020. Sekatekniikka, koko vaihteleva. Taiteilijan omistuksessa. Kuva: Suvi Vepsä, kaikki oikeudet pidätetään.

riaaleista, joita taiteilija on pikkuhiljaa kerännyt ympärilleen. Huomioni kiinnittää installaation nurkasta kajastava punertava valo. Se hohkaa läpi ohuen, kummalliselta nahalta näyttävän materiaalin, jonka huomaan lähemmäs astuessani myös tuoksuvoimakkaasti. Materiaali on kuivunutta kombucha-viljelmää, scobyä.³³ Leinovirtanen kertoo, että scobyn mukaantulo teokseen tapahtui sattumalta, kun taiteilija joutui banaanikärpäsinvaasion vuoksi luopumaan kombucha-juoman valmistuksesta. Kärpäsentoukkia kuhiseva scoby ei enää sopinut terveysjuoman valmistukseen, mutta sen poistaminenkin tuntui väärältä. Lopulta bakteer-

ri-hiiva-banaanikärpäsyhteisöstä tuli osa taiteeteosta.³⁴ Kuivahtaneena makealta tuoksuva scoby toi installaatioon yllättävän lisän. Tapaus on hyvä esimerkki siitä, miten kanssa-tekeminen kytkeytyy erilaisiin arkisiin monilajisiin kohtaamisiin ja tapahtuu usein taiteilijan intention tuolla puolen.

Kanssa-tekeminen on monimutkainen yhteis-
muotoutumisen prosessi, jonka lopputulosta on vaikea ennakoida. Elävien mikrobien kanssa työskentely voi tuoda mukanaan yllätyksiä, sillä niiden toimintaa on tavallisissa huoneolosuhteissa vaikea hallita tai ennakoida täyd-

33 Scoby (*symbiotic community of bacteria and yeast*) on kombucha-juoman valmistuksessa käytetty bakteerien ja hiivasienten symbioottinen yhteisö, jonka avulla teejuoma saadaan käymään.

34 Oona Leinovirtanen, sähköposti kirjoittajalle, 19.7.2021.

lisesti.³⁵ Mikrobit saattavatkin ottaa vallan ja mädännyttää ruuan kokonaan. Jos pinnalle muodostuu esimerkiksi hometta, ei jäte kelpaa enää veistosmateriaaliksi.³⁶ Toisaalta yllättävät monilajiset kohtaamiset voivat tuottaa taiteeseen jotain uutta ja kiinnostavaa, kuten tuoksuvan scoby-nahan tapauksessa. Kanssa-tekeminen vaatii kykyä heittäytyä prosessin vietäväksi.³⁷ Mikrobin toimintaa teosprosessissa voidaan edesauttaa tai heikentää, mutta lopputulos on aina sotkuisten, ennakoimattomien yhteismuotoutumisten seurausta. Taiteilijan on pysyttävä jatkuvasti avoimena ja uteliaana sille, mitä lajien välisissä kohtaamisissa kehkeytyy sekä luovuttava täydestä vallasta ja kontrollista.

Kaikkia valtasuhteita ei kuitenkaan välttämättä voida ylittää eikä ihmiskeskeisyydestä päästä kokonaan eroon. Elävien olentojen tuominen taiteeseen hyödyttämään ihmisten asettamia päämääriä on jo itsessään vallankäyttöä. Filosofin ja sukupuolentutkijan Marietta Radomska muistuttaakin, että ihmiskeskeisyyden kritiikki jämähtää taiteessa helposti vain performatiiviseksi julistukseksi: huolimatta aikeistaan astua ulos antroposentrisistä oletamuksistaan, taiteilijat kuitenkin käyttävät valtaa niihin ei-

35 Esimerkiksi taiteilija Johanna Rotko kertoo, että hänen näyttelyissään hiivagrammit tulee vaihtaa uusiin tasaisin väliajoin, sillä tavallisissa huoneolosuhteissa ne kasvavat umpeen hometta melko nopeasti. Jesse Mäntyselä, "Johanna Rotko rakastaa hiivaa ja tutkii työkseen homehtuvia kasvoja: 'En tiedä Suomesta kehtään toista'" Yle uutiset, 13.10.2019, luettu 20.1.2022, <https://yle.fi/uutiset/3-11016157>

36 Mikrobin mädättämis- ja homehduttamisvoimaa on kuitenkin myös hyödynnetty taiteessa. Esimerkiksi taiteilija Toni R. Toivonen on tunnettu teoksistaan, jotka syntyvät kuolleiden eläinten ruumiiden hajoamisesta syntyvien aineiden hapettaessa alustana toimivaa messinkilevyä. Saara Ekström puolestaan on työskennellyt homeen kanssa teoksessaan *Grotesque & Arabesque* (2005). Tästä ks. Saara Lehtinen, *Homeen houkutus*. Saara Ekströmin *mikrobi-installaatio (2005) molekulaarisena kohtaamistapahtumana* (Taidehistorian pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, 2017).

37 Ks. esim. Bennett, *Materian väre*, 15.; Jane Bennett, *The Enchantment of Modern Life – Attachments, Crossings, and Ethics* (Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2001), 4–5.

inhimillisiin olioihin, joiden kanssa työskentelevät.³⁸ Leinovirtanen ei ole työskentelyssään etukäteen juurikaan rajoittanut tai ohjannut mikrobin toimintaa, mutta galleriatilassa niiden ei voitu antaa toimia vapaasti niiden haluamalla tavalla. Homesientien lisääntyminen tai hajottajamikrobin prosessien eteneminen mätänemiseen asti oli estettävä, jotta tilassa oli miellyttävää ja turvallista oleskella. Hedelmälihasta puhtaaksi kalutut kivet, karat ja kannattummuivat ehkä hieman, kuivuivat ja kutistuivat kasaan, mutta varsinaisia pilaantumisen merkkejä ei materiaaleissa ollut havaittavissa.

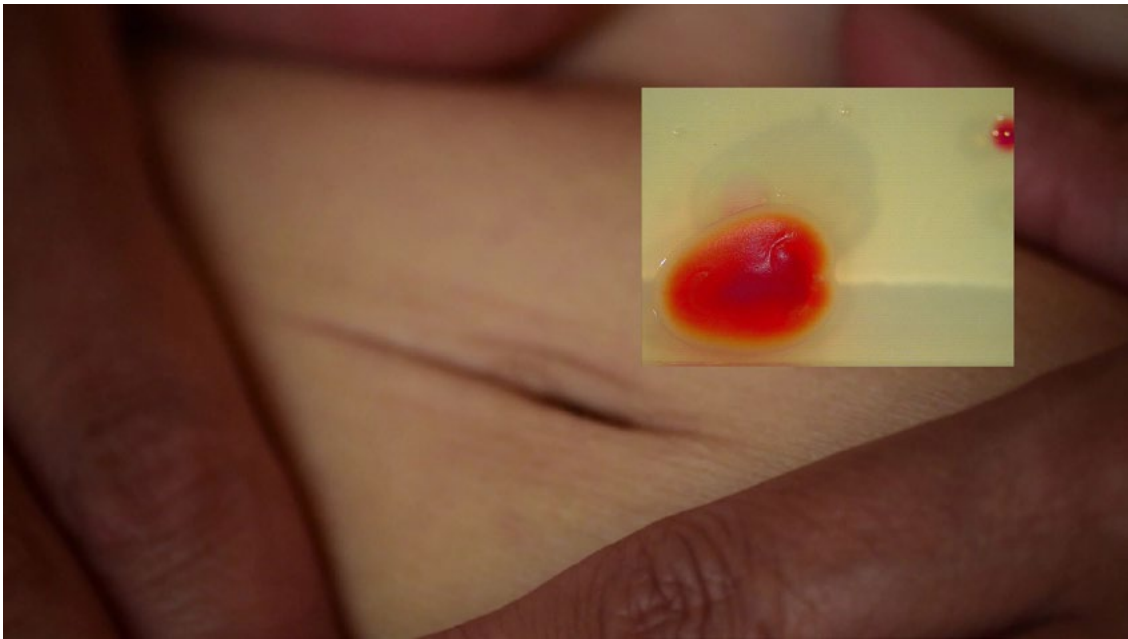
Kuten Barad muistuttaa, yhteismuotoutumisen suhteisuudet eivät täysin poista epäsymmetrisiä valta-asetelmia.³⁹ Valtasuhteet eivät kuitenkaan välttämättä ole lopullisia: sommittumissa toimijuuksien voimien intensiteetti vaihtelee jatkuvasti.⁴⁰ Kanssa-tekemisen käytännössä kyse on pikemminkin hetkellisten sommittumien luomisesta, prosessista, jossa erilaiset voimat tulevat yhteen luodakseen jotakin uutta. Leinovirtasen installaatioissa mikrobin työ oli ehkä jäänyt hetkellisesti puolitehen, mutta koska teosmateriaalit päätyivät näyttelyn jälkeen kompostoitaviksi, sai se todennäköisesti jatkaa toisaalla olosuhteiden muututtua niille jälleen suotuisammiksi.⁴¹ Mikrobeja ja muita ei-inhimillisiä toisia ei siten jähmetetty passiiviseksi, ihmisen vapaasti muokattavaksi taiteen materiaaliksi, vaan ne säilyttivät oman toimijuutensa läpi prosessin. Radomska esittää, että vaikka ihmisten ja toisilajisten välisissä suhteissa valta jakautuu usein epätasaisesti, on meidän silti aktiivisesti pyrittävä löytämään strategioita ihmiskeskeisyydestä

38 Radomska, "Non/living Matter, Bioscientific Imaginaries and Feminist Technoecologies of Bioart," 385.

39 Karen Barad, viitattu Boyd, "Towards a Performative Multispecies Aesthetics," 12.

40 Bennett, *Materian väre*, 52.

41 Näyttelykuukauden jälkeen suurin osa teosmateriaaleista kannettiin takaisin maahan maatumaan, ja mikrobit saivat jälleen ottaa vallan. "Oona Leinovirtanen: Suut ja syljet," luettu 27.1.2022, <https://cargocollective.com/oonaleinovirtanen/Suut-ja-syljet>

Kuva 3. Riina Hannula, *Compose, compost*, 2020. Yksikanavainen videoteos, 20min. Taiteilijan omistuksessa. Kuvakaappaus, kaikki oikeudet pidätetään.

luopumiseen.⁴² Monilajinen kanssa-tekeminen on yksi mahdollinen strategia.

Emme ole koskaan olleet yksilöitä

Istun gallerian pehmeällä sohvalla kuulokkeet korvilla ja uppoudun Riina Hannulan *Compose, compost* -videoteokseen (2020). Ruudulla ihmisen paljaan vatsan päälle asetetut kädet silittelevät, puristelevat, väännelevät ja venyttävät kimmoisaa ihoa. Videokuvan päälle ilmestyy kuvia erilaisista mikrobeista. ”Mikrobit asuttavat näitä seutuja”, toteaa kertojaääni ihmisruumiisiin ja niiden ympäristöihin viitaten. Huomaan oman käteni hakeutuneen lepäämään alavatsalleni. Nipistän vatsan paksua ihoa hennosti ohuen paidan läpi. Käteni alla tunnen suolistoni liikehdinnän. Yhtäkkinen tietoisuus oman ruumiini toiminnoista, sen rajoista ja pinnoista saa

42 Radomska, ”Non/living Matter, Bioscientific Imaginaries and Feminist Technoecologies of Bioart,” 385.

oloni epämukavaksi. Hengitän syvään, kiemurtelen sohvaan vasten. Turvallinen etäisyys vaihtuu tuntuvaan, ruumiilliseen läsnäoloon.

Compose, compost voidaan nähdä taidehistorioitsija Katve-Kaisa Kontturi mukailleen valmiin teosobjektin sijaan tuottavana *kohtaamistapahtumana*. Käsitteenä kohtaamistapahtuma pyrkii luomaan tilaa vastavuoroisuudelle, joka haastaa inhimillisen toimijuuden ensisijaisuuden. Valmiin, pysähtyneen objektin sijaan taide-teos on toimintaa, joka tapahtuu aina ainutkertaisissa suhteissa.⁴³ Kohtaamistapahtuma nostaa esiin taiteen affektiiviset voimat, sen potentiaalinen muuttaa katsojan ruumista sekä tietoisuutta suoraan ja välittömästi.⁴⁴ Taiteen tapahtumalla on siten aina erityinen kyky synnyttää jotakin

43 Kontturi, ”Taideprosessi liikkuvana, luovana sommitumana,” 183.

44 Kontturi, ”Taideprosessi liikkuvana, luovana sommitumana,” 181.

uutta.⁴⁵ Kun tilassa liikkuva, tunteva ja hengittävä ruumiini asettuu vuorovaikutukseen teoksen kanssa, myös oma osallisuuteni tapahtumassa korostuu. Jaottelut subjektin ja objektin, tutkijan ja tutkittavan välillä hämärtyvät, kun representaatiokeskeisestä tulkinnasta ja etäisestä tarkkailusta tuleekin taiteen materiaalis-affektiiviset voimat huomioonottavaa, yhteismuotoutuvaa kanssa-kokemista.⁴⁶ Tässä luvussa tarkastelen Hannulan teosta kohtaamistapahtumana. Tulen osoittamaan, että videoteos ei ainoastaan representoi mikrobeja, vaan luo erilaisin materiaalis-affektiivisin keinoin tuntuvia yhteyksiä katsoja-kokijan ja erilaisten ei-inhimillisten maailmojen välille.⁴⁷

Compose, compost on 25 minuutin pituinen videoessee, jossa taiteilija tarkastelee monilajisia yhteenkietoutumisia erityisesti mikrobien näkökulmasta.⁴⁸ Taiteilijan kotitilalla kuvattu

45 Simon O'Sullivan, *Art Encounters Deleuze and Guattari: Thought Beyond Representation* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006), 2.

46 Vrt. Boyd, "Towards a Performative Multispecies Aesthetics," 17.

47 Audiovisuaalista taidetta ja erityisesti elokuvia on tutkittu paljon ei-representationaalista näkökulmasta. Tällöin huomiota on kiinnitetty esimerkiksi taideteoksen affektiivisiin ulottuvuuksiin ja potentiaalisuuksiin, tekijyyteen sekä teoksen ja katsojan väliseen suhteeseen. Ks. esim. Jukka Sihvonen, "Representaatiomuuri," teoksessa *Toisin sanoin: Taiteentutkimusta representaation jälkeen*, toim. Ilona Hongisto & Kaisa Kurikka (Turku: Eetos, 2013), 49–78.; Pasi Väliäho, "Elokuvan immanenssi – tapahtuma ja vastasyntyneet," teoksessa *Toisin sanoin. Taiteentutkimusta representaation jälkeen*, toim. Ilona Hongisto & Kaisa Kurikka (Turku: Eetos, 2013), 181–196; Ilona Hongisto, "Seppo, kaputsiino ja kuumailmapallo. Tarinointi dokumenttielokuvassa," teoksessa *Toisin sanoin. Taiteentutkimusta representaation jälkeen*, toim. Ilona Hongisto & Kaisa Kurikka (Turku: Eetos, 2013), 197–210; Taru Elfving, "Mimesiksestä mielettömään vuoropuheluun. Matkalla Eija-Liisa Ahtilan ja Luce Irigarayn kanssa," teoksessa *Toisin sanoin. Taiteentutkimusta representaation jälkeen*, toim. Ilona Hongisto & Kaisa Kurikka (Turku: Eetos, 2013), 211–233.

48 Artikkelissa perehdyn ainoastaan videon tiettyihin osiin. Olen paneutunut Hannulan teokseen kokonaisvaltaisemmin pro gradu -tutkielmassani. Vepsä, Monilajisen taiteen rihmastoissa, 36–42.

teos rakentuu lajienvälisen kohtaamisten ympärille. Kamera seuraa tilan asukkaita arkisissa puuhissaan. Vuohet säntäilevät pitkin pihaa ja syövät kaiken minkä eteensä saavat. Ihmislapset juoksentelevat niiden joukossa innokkaina ja tietäväisinä. Riikinkukot tepastelevat edestakaisin välillä kimeästi kiekuen. Seassa vilahtelee kuvia mikrobeista ja ihmiskehoista. Videon rauhallinen kertojaääni pohtii ihmisen suhdetta ympäristöönsä ja toisiin lajeihin suunnaten katsojan huomion siihen, mitä kuvista jää piiloon: näkymättömiin mikrobialisiin prosesseihin. Erityisesti hygieniaan, ruokaan ja ruuansulatusprosesseihin keskittyvä teos kritisoi niitä "hyöty- ja haittaeläinten karusellia pyörittäviä" ihmiskeskeisiä ajattelutapoja, joissa toisilla lajeilla on korkeintaan ihmisen tarpeisiin sidottua välinearvoa. Havainnollistamalla sitä, miten mikrobit yhdistävät kaiken elollisen toisiinsa, Hannulan teos purkaa ajatusta ihmisestä muista lajeista erillisenä ja kaikkea hallitsevana. Kuten antropologi Anna Tsing muistuttaa, ihmisyydessä on lopulta aina kyse monilajisista suhteista.⁴⁹

Mikrobien tutkimus on ottanut viime vuosikymmeninä suuria harppauksia eteenpäin.⁵⁰ Siinä missä mikrobit nähtiin aiemmin lähinnä patogeenisina uhkina, joita on tarpeellista vältellä ja tuhota, nykyisin ihmiselämän ymmärretään olevan kauttaaltaan riippuvainen bakteerien, sienten, virusten ja muiden mikrobialisten toisten toiminnasta.⁵¹ Erityisesti suolistomikrobien

49 Anna Tsing, "Unruly Edges: Mushrooms as Companion Species: For Donna Haraway," *Environmental Humanities* 1, no. 1 (2012): 144, <https://doi.org/10.1215/22011919-3610012>

50 Alati kasvavasta kiinnostuksesta mikrobien tutkimukseen kertovat lukuisat alan kausijulkaisut ympäri maailman. Ks. esim. *Human Microbiome Journal* (United Kingdom: Elsevier Ltd.); *Beneficial microbes* (Netherlands: Wageningen Academic Publishers); *Bioscience of Microbiota, Food and Health* (Japan: BMFH Press); *Microbiome* (United Kingdom: BioMed Central Ltd).

51 Jamie Lorimer, "Gut Buddies – Multispecies Studies and the Microbiome," *Environmental Humanities* 8, no. 1 (2016): 58, <https://doi.org/10.1215/22011919-3527722>

merkitystä ihmisruumiin toiminnan ja terveyden taustalla on tutkittu runsaasti. Tutkimukset ovat osoittaneet ihmisten elävän symbioot-tisessa suhteessa suolistomikrobiensa kanssa: tarjoamme niille jatkuvan ravinnonlähteen, ja ne puolestaan mahdollistavat monia elintärkeitä ruumiintoimintojamme ruuansulatuksesta immuunipuolustukseen ja jopa kognitiivisiin kykyihin.⁵² Käsitys ihmisestä muista lajeista erillisen kokonaisuuden sijaan *holobionttina*, monilajisena ekologisena sommittumana, on biologiassa tunnustettu tosiasia. Holobiontti on biologi Lynn Margulisin kehittämä käsite. Se viittaa symbiontin ja isännän väliseen yhteyteen, josta molemmat osapuolet hyötyvät ja jossa molemmat tulevat yhdessä joksikin uudeksi.⁵³ Se, mitä kutsumme ihmisruumiiksi, rakentuu todellisuudessa lukemattomien symbionttien moneudesta.⁵⁴ Tämä moneus myös ylittää moninkertaisesti ihmisolujen määrän: ruumiissamme on enemmän ”toisia” kuin meitä itseämme.⁵⁵

Videoteoksessa vatsanahkaa puristelevat kädet ilmestyvät ruudulle uudelleen heinää märeh-tävän vuohen vierelle. Kuvaruudulla vilahtaa ly-

hyitä pätkiä eläimen utareita lypsävistä käsistä, ennen kuin kuva vaihtuu banaania mutustele-viin kesykaneihin. Syömisen prosesseissa kyt-keydymme kaikki toisiimme. Hannulan teos asettaa ihmisen ja toislaajisten eläinten ruumiit samalle tasolle: ”Ihmisen suoli on yhtä villinä ja taiteellisena samalla viivalla vuohen tai kanan suolen vierellä”, kertojan ääni toteaa. Eroista huolimatta muistutamme rakenteellisesti toi-siamme, ja miljardien mikrobien yhteisöt asut-tavat meitä kaikkia. Kuten feministiteoreetikko Stacy Alaimo esittää, fyysisen samankaltaisuu-den ymmärtäminen voi auttaa eettisempien monilajisten suhteiden luomisessa. Anatomisen samankaltaisuus toislaajisten eläinten kans-sa haastaa käsitystä ihmisestä erityisenä, muita kaikin tavoin kehittyneempänä lajina.⁵⁶ Mikro-bien myötä oikeastaan koko lajin käsite alkaa sotkuistua: jos kaikki eläimet ja kasvit ovat kehity-neet symbioosisa mikrobiensa kanssa, emme ole koskaan olleet yksilöitä.⁵⁷ Antropologi Eben Kirksey huomauttaa, ettei monilajisuudessa ole kyse toisistaan erillisten olentojen tulemisesta yhteen vaan yhteismuotoutumisesta, jatkuvasta toisiaan rakentavasta kanssakäymisestä.⁵⁸

Hannulan videon kummallisen konemaisen äänimaiseman saattamana kertojaääni kuljet-taa minua suolistojen kiemuroissa eteenpäin, vatsa-aivoista ruumiillisten prosessien loppu-tuotteeseen, ulosteeseen. Kertojaääni pohtii ulosteen materiaalisuutta ja sen merkitystä yhä-tältä patogeenisena uhkana, toisaalta tärkeänä osana luonnon ravintoketjua. Kuvassa tepastelee riikinkukkouros valtavia pyrstösulkiaan levi-tellen. Kamera tarkentaa eläimen peräpäähän. ”Paskasta ruokaa”, laulaa kertojaääni. Tunnen oloni yhtä aikaa sekä kiinnostuneeksi että vai-vaantuneeksi. Videon lopussa laulava ääni kut-suu minua mukaan ”tulemisiin, joissa emme

52 Dinan, Stilling, Stanton & Cryan, “Collective unconscious,” 1.; Scott F. Gilbert, Jan Sapp & Alfred I. Tauber, “A Symbiotic View of Life: We Have Never Been Individuals,” *The Quarterly Review of Biology* 87, no. 4 (2012): 325–341, <https://doi.org/10.1086/668166>

53 Ks. esim. Maureen O’Malley, “From endosymbionts to holobionts: Evaluating a conceptual legacy,” *Journal of Theoretical Biology* 434 (2017): 34–41, <https://doi.org/10.1016/j.jtbi.2017.03.008>; L. Pita et al., “The sponge holobiont in a changing ocean: from microbes to ecosystems,” *Microbiome* 6, no. 46 (2018): 2–18, <https://doi.org/10.1186/s40168-018-0428-1>; Renee Greer, Xiaoxi Dong, Andrey Morgun & Natalia Shulzhenko, “Investigating a holobiont: Microbiota perturbations and transkingdom networks,” *Gut Microbes* 7, no. 2 (2016): 126–135, <https://doi.org/10.1080/19490976.2015.1128625>

54 Ks. esim. Gilbert, Sapp & Tauber, “A Symbiotic View of Life.”

55 Ks. esim. Penelope Ironstone, “Me, my self, and the multitude: Microbiopolitics of the human microbiome,” *European Journal of Social Theory* 22, no. 3 (2019): 328, <https://doi.org/10.1177/1368431018811330>

56 Stacy Alaimo, *Exposed: Environmental Politics and Pleasures in Posthuman Times* (Minneapolis & London, University of Minnesota Press, 2016), 116.

57 Gilbert, Sapp & Tauber, “A Symbiotic View of Life,” 325.

58 Kirksey, “Multispecies Intra-Actions,” 5–6.

Kuva 4. Riina Hannula, *We give a shit*, 2020. Sekatekniikka, koko vaihteleva. Taiteilijan omistuksessa. Kuva: Suvi Vepsä, kaikki oikeudet pidätetään.

enää pelkää mikrobeja”. Nostan kuulokkeet korviltani ja nousen ylös.

Galleriatilan portaissa kohtaan Hannulan teoksen *We give a shit* (2020). Lattialla vaaleanpunaisesta satiinikankaasta ommeltujen tyynyjen päällä, kuin kalliina jalokivinä, lepää eri kokoisia ja muotoisia ruskeita objekteja, jotka tunnistan pian eläinten ulosteeksi. *Compose, compost*-teoksen katsomisen jälkeen tiedän, millaisten suolistojen läpi ne ovat matkanneet. Mikrobiaalisen prosessin seuraava vaihe löytyy seinän takaa: purppuraista valoa hohkaavan kasvatuslamppun alla pienet värinokkosen taimet kurottelevat varsiaan kohti valoa. Ne on istutettu ihmisten ja

toislajisten eläinten ulosteesta kompostoituneeseen multaun, joka erittäin mikrobikylläisenä materiaalina saa kasvit kukoistamaan. Toimimalla materiaalisena todisteena *Compose, compost*-videolla kuvatuista asioista *We give a shit* tekee mikrobitoimijuudet havaittavaksi tavalla, joka ylittää representaation tason. Ulostetta kohtaan tuntemani hetkellinen inhotuksen tunne muuttuu innostukseksi sen sisältämistä maailmoista.

Vaikka ympärilläni kuhisevat mikrobit pysyttelivät havaintokykyni ulottumattomissa, tunsin Hannulan teokset kohdatessani niihin uudenlaista yhteyttä. Alaimon käsite *poikkiruumiilli-*

suus (engl. *transcorporeality*)⁵⁹ on hyödyllinen tämän kokemuksen sanoittamisessa. Käsitteenä poikkiruumiillisuus alleviivaa ihmisen erottamatonta kytkeytymistä ympäristöönsä ja sen ei-inhimillisiin toimijuuksiin. Korostamalla liikettä ruumiiden välillä, niiden kautta ja niiden lävitse poikkiruumiillisuus paljastaa inhimillisten ja ei-inhimillisten maailmojen yhteenkietoutumisia.⁶⁰ Niin kuin kaikkialla ympärilläni, mikrobit ovat jo minussa. Kuten Hannula videoesseessään muistuttaa, aivojeni ja vatsa-aivojeni välillä on käynnissä jatkuva tiedonvaihto. Kanssa-kokemisella näyttäisi olevan erityinen kyky tehdä poikkiruumiillisuutta käsitettäväksi: tuntiessani kiinnostuksen sekaista inhotusta näkemääni kohtaan niskakarvani nousevat pystyyn. Ymmärrys ruumiini sekoittumisesta ei-inhimillisiin toisiin nostaa vatsanpohjaani omituisen, kalvavan tunteen. Kaiken mitä koen, koen yhdessä ei-inhimillisten toisten kanssa. Tästä näkökulmasta koko ”minuus” alkaa näyttää sotkuiselta, häilyvältä ja huokoiselta.⁶¹ Kuten Barad muistuttaa, tällainen tunne altistumisesta ei-inhimillisten toisten vaikutuksille on edellytys haavoittuvuudelle ja avoimuudelle, jota eettisempi yhteiselo vaatii.⁶² Kanssa-kokemisen aikaansaamaa tietoisuutta omasta ruumiistani, sen liikkeistä ja rajoista, sekä niistä lukuisista toisista, jotka sitä asuttavat, ei ollut heti helppoa sulattaa. Ehkä juuri siksi kohtaamistapahtuma oli erityisen merkityksellinen.

59 Käännös: Milla Tiainen, Taru Leppänen & Milla Tiainen, ”Feministisiä uusmaterialismeja paikantamassa. Materialin toimijuus etnografisessa taiteen- ja kulttuuritutkimuksessa,” *Sukupuolentutkimus – Genusforskning* 29, nro. 3 (2016): 35.

60 Stacy Alaimo, *Bodily Natures: Science, Environment, and the Material Self* (Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press, 2010), 2.

61 Feministifilosofi Rosi Braidotti kutsuu tällaista relationaalista ja muuttuvaa minuutta *postinhimilliseksi subjektiudeksi*. Rosi Braidotti, *The Posthuman* (Cambridge: Polity Press, 2013), 49–50.

62 Karen Barad, ”On Touching – The Inhuman That Therefore I Am,” *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 25, no. 3 (2012): 217, <https://doi.org/10.1215/10407391-1892943>

Alkumeret lävitsemme

Keskellä näyttelytilaa kohoaa paksuista puun oksista koottu majamainen rakennelma. Oksien pinta on sileäksi kulunut. Osa näyttää tummuuteen vietettyään aikaa kosteassa ympäristössä. Oksistojen ympäri kiemurtelee purppurainen muoviletku, joka laskeutuu molemmista päistä lattialla olevaan valkoiseen ammeeseen. Letkun läpi virtaa purppuraiseksi värjätty vesi. Se kasvaa ammeessa korkeaa vaahtoa, sotkee ammeen reumat sekä alle levittyvän hienon rantahiekan. Vesi kulkee ammeeseen ja sieltä pois keraamisten ihmiskasvojen suiden lävitse. Toinen naamioista on kiinnitetty puun oksaan ammeen yläpuolelle. Kasvojen ilme on neutraali: silmät suljettuna, suu hieman raollaan. Toiset kasvot ovat jo lähes kokonaan uponneet vaahtoon. Veden seasta on erotettavissa enää leuka ja osa alahuulta. Myöhemmin löydän lattialta, oksan juurelta, vielä kolmannet kasvot. Lilli Haapalan teos *This place, under the purple waters* (2020) on suuri, kupli-va kone, joka elää, hengittää ja muuttuu koko näyttelyn ajan. Rakennelma kummallisine yksityiskohtineen on unenomaisen vinksahantun, hämmentävä, mutta rauhallisen soljuva.

Veden päättymätön virtaus synnyttää tasaisen lorinan, joka sekoittuu hiljaiseen sähkölaitteen hurinaan sekä tilan valtaaviin videoteoksen ääniin. Näyttelytilan seinälle heijastettu, tilassa jatkuvasti kaikuva Haapalan, Hannulan ja Leinovirtasen yhdessä toteuttama 20 minuuttia pitkä *Vahto*-videoteos (2020) kuljettaa katsoja-kokijaa erilaisten vetisten maisemien läpi: kesäiseltä mökkilaiturilta suusta puhallettaviin sylkikupliin ja rantakivikkoa vasten hakkaavaan meren vaahtoon, kastehelmipisaroista lumihankiin, kuohuviin koskiin ja saippuavaahtoihin. Videon kertojaäänit pohtivat veden, mikrobien ja ihmisruumiiden sekoittumisia erilaisissa ajoissa ja paikoissa. Videoteos sysää myös Haapalan installaation liikkeelle ainutkertaisella tavalla: äänimaiseman muuttuessa jatkuvasti jokainen kohtaamistapahtuma on erityinen. Yhdessä hetkessä

Kuva 5. Lilli Haapala, *This place, under the purple waters*, 2020. Sekatekniikka, koko vaihteleva. Taiteilijan omistuksessa. Kuva: Suvi Vepsä, kaikki oikeudet pidätetään.

veden virtausta rytmittää nopea teknomusiikki, seuraavassa tuulikellojen rauhallinen kilinä. Installaation äärellä vaahdon liikkeitä seuratesani voin hetken kuvitella olevani osa videolla näkyviä maisemia. Tällä tavoin teokset kommunikoiivat keskenään, johdattaen katsoja-kokijaa kanssa-ajattelun aallokkoon.⁶³

63 Veden kanssa ajattelusta ks. Cecilia Chen, Janine MacLeod & Astrida Neimanis, "Introduction: Toward a Hydrological Turn?," in *Thinking with Water*, eds. Janine MacLeod & Astrida Neimanis (Montreal: McGill-Queen's University Press, 2013), 3–22; Khodyreva & Suoyrjö, "Ajattelua veden kanssa." Kanssa-ajattelusta taiteellisen tutkimuksen metodina ks. Ylirisku, *Reorienting Environmental Art Education*, 125–126. Kanssa-ajattelua lähelle tulevasta kanssa-kirjoittamisesta ovat kirjoittaneet esimerkiksi Milla Tiainen, Katve-Kaisa Kontturi ja Ilona Hongisto. Milla Tiainen, Katve-Kaisa Kontturi ja Ilona Hongisto, "Framing, Following, Middling. Towards Methodologies of Relational Materialities," *Cultural Studies Review* 21, no. 2 (2015): 31, <https://doi.org/10.5130/csr.v21i2.4407>

Olen toteuttanut teosten kanssa ajattelua monin eri tavoin.⁶⁴ Olen viettänyt teosten äärellä paljon aikaa ja kirjoittanut ajatuksiani ja kokemuksiani ylös sekä näyttelytilassa että käyntikertojen välissä. Olen ajatellut mikrobien kanssa myös taiteen ulkopuolella: valmistanut kombucha-juomaa, tutustunut hapattamiseen ja kerännyt tietoa erilaisista mikrobeista. Lopullisen muotonsa kanssa-ajattelu on ottanut kirjoitusprosessin aikana, kun näyttely on jo aikaa sitten päättynyt. Olen palannut teoksiin kuvien, tekstien ja videoiden avulla. Tallenteet tarjoavat mahdollisuuden syventyä teoksiin ja niiden yksityiskohtiin entistä tarkemmin. Toisaalta olen kirjoittanut paljon myös muistini varassa, kun muistoja

kokemastani on noussut mieleeni pitkänkin ajan jälkeen.⁶⁵

Kuten feministifilosofi Rosi Braidotti muistuttaa, ajattelu on aina relationaalista toimintaa: siihen liittyy oleellisesti kyky vaikuttaa ja vaikuttua.⁶⁶ Ajattelu ei ole lineaarista, ennalta määrättyä tai rajattua. Sen sijaan se tapahtuu erilaisten rajoitusten ulkopuolella: ideoiden, tekstien ja kohtaamisten monimutkaisissa rihmastoissa.⁶⁷ Siten ajattelu on oikeastaan aina kanssa-ajattelua.

64 Vrt. Ylirisku, *Reorienting Environmental Art Education*, 125–126.

65 Veden ja mikrobien lisäksi olen kirjoittanut myös maan ja kasvien kanssa ajattelusta. Vepsä, Monilajisen taiteen rihmastoissa, 61–84.

66 Rosi Braidotti, *Posthuman Knowledge* (Cambridge: Polity Press, 2019), 124.

67 Rosi Braidotti, *Nomadic Theory – The Portable Rosi Braidotti* (New York: Columbia University Press, 2011), 233.

Taiteen tutkimuksen metodina kanssa-ajattelu tarkoittaa kuitenkin hitaampaa, tietoisempaa toimintaa, jossa pyritään avautumaan taiteen uutta tuottaville materiaalis-affektiivisille voimille vakiintuneisiin tulkintoihin ja merkityksiin pysähtymisen sijaan.⁶⁸ Monilajisen taiteen kanssa-ajattelussa on kyse toisen kohtaamisesta vailla ennako-oletuksia tai tarkkoja suunnitelmia. Tässä luvussa ajatteluani pitkin vetisiä maailmoja johdattavat jälleen mikrobit.

Haapalan installaation keraamiset ihmishahmot eivät suoraan kosketa toisiaan, mutta letkuissa virtaava vesi kytkee ne yhteen. Kierto ei koskaan pysähdy. Kuten feministiteoreetikko Astrida Neimanis muistuttaa, vesi yhdistää toisiinsa kaiken elollisen. Se virtaa ruumiiden yli, välissä ja lävitse, kiinnittäen toisiinsa menneen, nykyisen ja tulevan, jatkuvasti uudenlaisia muotoja ottaen.⁶⁹ Kytkökset eivät ole yksinkertaisia tai suoraviivaisia, vaan niiden hahmottaminen vaatii usein pysähtymistä ja tarkempaa huomiota. Neimanis puhuu *vesimuodostumista* (engl. *bodies of water*)⁷⁰ käsitellessään veden tapaa ottaa aina jokin tietty muoto: meri, allas, sadepilvi – tai elävä ruumis. Vesi on ihmisruumiin materiaa, erottamaton osa olemassaoloamme.⁷¹

68 Vrt. Kontturi, "Taideprosessi liikkuvana, luovana sommittumana," 183. Ks. myös O'Sullivan, *Art Encounters Deleuze and Guattari*, 1.

69 Astrida Neimanis, *Bodies of Water: Posthumanist Feminist Phenomenology* (London: Bloomsbury Academic, 2017), 17. Ks. myös Chen, MacLeod & Neimanis, "Introduction," 6.

70 Alkuperäinen termi ei monimerkityksellisyydessään käännä suomen kieleen suoraan. "Bodies of water" viittaa erilaisiin vesimuodostumiin, kuten jokiin, järviin, meriin tai pohjavesiin. Sana "body" käännetään pääasiassa ruumiiksi – ja se viittaakin tässä veden poikkiruumiillisiin ulottuvuuksiin – mutta se voidaan kääntää myös "muodostumaksi" tai "kappaleeksi". *Bodies of water* on aiemmin käännetty esimerkiksi "vesivaroiksi". Astrida Neimanis, "Ruumiimme ovat veden vallassa," käänt. Kaisa Kortekallio, *niin & näin* 28, nro. 108 (2021): 58–60. Itse olen termin materiaalis-ruumiillisia ulottuvuuksia korostaakseni päätenyt käännökseen vesimuodostuma, joka tulee lähelle aiemmin käyttämäni sommittuman käsitettä.

71 Neimanis, *Bodies of Water*, 21.

Ruumiimme ovat osa jatkuvia vetisiä kiertoja: me juomme, virtsaamme, hikoilemme, itkemme ja syljemme.⁷² Teoksen äärellä pohdin, millaisia muotoja kehossani virtaava vesi on aiemmin ottanut. Millaisiin ruumiisiin, toimijuuksiin ja maailmoihin sen kautta kietoudun?

Vaahdon kerronta johdattaa katsojan miljoonien vuosien takaisin alkumeriin: "Alkuvaahdosta ei noussut myyttistä olentoa, vaan vetisiä kehoja. Jotkin kehonosat muuttuivat vedettömiksi evoluution pitkässä hitaassa kuivattelussa." Ajattelun alkumerten suola ruumiini nesteissä; kyynelissä, veressä. Kannammeko merta edelleen mukanamme? Sen kautta meissä virtaavat tuhannet tarinat ja olemisen muodot. Jollakin tasolla ruumiimme ehkä tunnistavat ne edelleen, vaikka olemme jo kauan sitten nousseet maan pinnalle. Kuten Alaimo esittää, ajatus alkumeristä kiertämässä ruumiitamme voi nostaa pintaan uudenlaisen yhteenkuuluvuuden tunteen. Lävitsemme virtaavat vetiset tarinat kytkevät meidät toisiin lajeihin, konkretisoivat poikki-ruumiillisia yhteismuotoutumisia.⁷³

"Meri on täynnä mikrobeja, näkymätöntä monimuotoisuutta", kertojaääni muistuttaa. Videolla vaahtoavat aallokot lyövät rytmikkäästi rantakivikkoa vasten, kuten vieressäni pulputtavan installaatiokoneen vaahto huojuu hiljalleen ammeen pienessä virtauksessa. Merien kautta kytkeydymme myös niiden mikrobialisiin olioihin ja prosesseihin. Kuten antropologi Stefan Helmreich toteaa, tämä yhteys ei ole ainoastaan vertauskuvallinen, vaan todellista, ruumiillista ja materiaalista yhteenkietoutumista.⁷⁴ Ilman, sateiden ja syömämme ruuan kautta merien mikrobit koskettavat meitä konkreettisesti rikastuttaen omaa mikrobialista monimuotoi-

72 Neimanis, *Bodies of Water*, 2.

73 Alaimo, *Exposed*, 123.

74 Stefan Helmreich, "Human Nature at Sea," *Anthropology Now* 2, no. 3 (2010): 58, <http://hdl.handle.net/1721.1/61970>

Kuva 6. Lilli Haapala, Oona Leinovirtanen & Riina Hannula, *Vahto*, 2020. Yksikanavainen videoteos, 27min. Taiteilijoiden omistuksessa. Kuvakaappaus, kaikki oikeudet pidätetään.

suuttamme.⁷⁵ Kyse ei ole vain jaetusta historia-
ta, vaan myös yhteisestä tulevaisuudesta, jota
rakennamme jatkuvasti nykyhetkessä.⁷⁶ Meret
ovat planeettamme suurimpia mikrobivaroja
ja sitä kautta kytköksissä planetaarisiin proses-
seihin.⁷⁷ Merien mikrobit säätelevät ilmastoa
ja kierrättävät hiiltä ja ravinteita.⁷⁸ Merissä ta-
pahtuva fotosynteesi tuottaa puolet maapallon
hapestasta, minkä vuoksi merien happikato on

erityisen huolestuttavaa. Muutokset merien
mikrobiyhteisöissä vaikuttavat ratkaisevasti
ekosysteemeihin.⁷⁹ Alaimon mukaan kokemus
merivesistä jaettuna aineena voi auttaa meitä
tuntemaan syvempää yhteenkuuluvuutta merien
kanssa. Siten se voi myös lisätä vastuuntuntoa
niiden ekosysteemeistä ja samalla koko maapal-
lostasta.⁸⁰

Vahto päättyy kuvaan vihreästä vedenalaisesta
maailmasta, jonne auringonvalo siivilöityy
ohuina juovina saaden kaiken kimaltamaan.
Pohjalla kasvavat levät ja vesikasvit huojuvat
hiljalleen veden virtauksessa. Niiden yläpuo-
lilla, pää pinnan yllä ui ihminen, ehkä täysin
tietämättömänä alla avautuvista maailmoista.
Vesi on sameaa eikä eteenpäin näe muutamaa
metriä pidemmälle. Kuvittelen itseni uimarin

75 Lucette Flandroy et al., "The impact of human activities and lifestyles on the interlinked microbiota and health of humans and of ecosystems," *Science of the Total Environment* 627 (2018): 1028, <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.01.288>

76 Helmreich, "Human Nature at Sea," 50.

77 Flandroy et al., "The impact of human activities and lifestyles on the interlinked microbiota and health of humans and of ecosystems," 1028.

78 Ks. esim. Flandroy et al., "The impact of human activities and lifestyles on the interlinked microbiota and health of humans and of ecosystems," 1028; Céline Granjou & Juan Francisco Salazar, "The Stuff of Soil – Belowground Agency in the Making of Future Climates," *Nature and Culture* 14, no. 1 (2019): 45, <https://doi.org/10.3167/nc.2019.140103>; Helmreich, "Human Nature at Sea," 50.

79 Flandroy et al., "The impact of human activities and lifestyles on the interlinked microbiota and health of humans and of ecosystems," 1028.

80 Alaimo, *Exposed*, 123. Ks. myös Helmreich, "Human Nature at Sea," 49–50.

paikalle. Annan tuntemattomien maailmojen ympäröidä ruumiini, antaudun niiden vietäväksi. Kuten veden kanssa ajattelevat Cecilia Chen, Janine MacLeod ja Astrida Neimanis esittävät, virittäytyminen vaihteleviin ja usein epämääräisiin yhteyksiin vetisten maailmojen kanssa voi muistuttaa meitä oman tietämismme, havaitsemismme ja hallintamme rajoista.⁸¹ Taiteilija-tutkija mirko nikolićin mukaan ekologinen ajattelu vaatii antautumista toiseuden vietäväksi. Tämä ei kuitenkaan tarkoita pyrkimistä osalliseksi itsen ulkopuolisesta ympäristöstä ”tuolla jossain”. Nikolić viittaa sen sijaan syrjäytettyihin toisiin oman maailmamme sisällä.⁸² Monilajisen taiteen kanssa ajattelu tarjoaa tilan tällaisille kohtaamisille.

Pelosta yhteiseloon

Meidät on opetettu pelkäämään mikrobeja, tuntemattomia uhkia, jotka uhkaavat läpäistä huokoisen ruumiimme pinnat. Koronaviruspandemia on kiihdyttänyt näitä pelkoja. Puhdistamalla ja desinfiomalla pyrimme hallitsemaan ympäristöämme, tekemään siitä turvallisen, ennakoitavan ja saastumattoman.⁸³ Ihmisten ja mikrobien välisiä suhteita tutkivan ympäristömaantieteilijä Jamie Lorimerin mukaan juuri tällaiset antibioottiset hallinnan pyrkimykset ovat kuitenkin nykyisen ongelmallisen luontosuhteemme ytimessä. Pyrimme eristämään ruumiimme, desinfiomaan ympäristömme ja muuttamaan luonnonympäristön mahdollisim-

man turvalliseksi ja tuottavaksi.⁸⁴ Antibioottinen suhtautumistapa on tehnyt ihmiselämästä monin tavoin helpompaa, mutta sillä on myös varjopuolensa. Puhtauden, rajaamisen ja kontrolloinnin pakkomielteinen tavoittelu on häirinnyt maapallon ekosysteemien luonnollisia prosesseja, kiihdyttänyt antroposeenin haitallisia ilmiöitä ja luonut uusia patogeenisiä uhkia.⁸⁵

Ihmisyden erityisyyttä ja erillisyyttä painottava ajattelutapa on johtanut käsillä oleviin planetaarisiin muutoksiin ja ekologiseen kriisiin. Löytääksemme uudenlaisia, kestävämpiä maailmassa-olemisen tapoja muuttuvassa ja epävarmassa tilanteessa meidän tulee ajatella itseämme ja suhteemme maailmaan uudelleen.⁸⁶ Kasvava tieteellinen ymmärrys ihmisten ja mikrobien välisistä yhteismuotoutumisista purkaa käsityksiä ihmisten erityisyydestä suhteessa muihin lajeihin.⁸⁷ Jotkut bakteerit ja virukset voivat kyllä tehdä meidät sairaiksi, mutta ehdottoman välttelyn sijaan meidän tulisi vaalia elintärkeitä kumppaneitamme ja oppia elämään niiden kanssa. Kuten Haraway muistuttaa, ihmisenä oleminen on aina monilajista kanssa-tulemista.⁸⁸

Tieteen rinnalla taiteella on erityinen potentiaali tehdä monilajisia yhteenkietoutumia ymmärrettäväksi. Antamalla tilaa mikrobien toimijuudelle Suut ja syljet -näyttely purki ihmiskeskeisiä ajattelumalleja ja teki lajienvälisiä yhteyksiä tuntuviksi. Oona Leinovirtasen harjoittamassa kanssa-tekemisessä perinteiset, ihmiskeskeiset käsitykset tekijyydestä ja toimijuudesta kyseenalaistuivat. Mikrobeilla oli teoksissa oma, enna-

81 Chen, MacLeod & Neimanis, "Introduction," 12.

82 "COST Action IS1307 New Materialism: Networking European Scholarship on 'How Matter Comes to Matter': Ecology (minoritarian) - mirko nikolić," luetu 27.1.2022, <https://newmaterialism.eu/almanac/e/ecology-minoritarian.html>

83 Heather Paxon kutsuu näitä hallinnan pyrkimyksiä *mikrobiopolitiikaksi* soveltaen Bruno Latourin *biopolitiikan* käsitettä. Heather Paxon, "Microbiopolitics," in *The Multispecies Salon*, ed. Eben Kirksey (Durham & London: Duke University Press, 2014), 115–121.

84 Jamie Lorimer, *The Probiotic Planet: Using Life to Manage Life* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2020), 2–3.

85 Lorimer, *The Probiotic Planet*, 3.

86 Ks. esim. Braidotti, *The Posthuman*, 12.

87 Ironstone, "Me, my self, and the multitude," 356–357, 359.; Stefan Herbrechter, "Microbes," in *The Edinburgh Companion to Animal Studies*, ed. Lynn Turner, Undine Sellbach & Ron Broglio (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017), 354–356.

88 Haraway, *When Species Meet*, 4.

koimaton toimijuutensa, joka teki prosessin täydellisestä hallitsemisesta mahdotonta. Teoksen syntyprosessin tarkastelu herätteli pohtimaan kysymyksiä inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijuuksien välisistä hierarkioista ja valtasuhteista. Riina Hannulan teosten kohtaamistapahtumassa mikrobien kanssa kokeminen sai minut tietoiseksi omasta ruumiillisuudestani ja sen kytkeytymisestä mikrobeihin aktivoiden uudenlaista, huokoisempaa minuutta. Lilli Haapalan installaatioteoksen sekä näyttelyn tekijöiden yhteisen *Vahto*-videoteoksen kanssa ajattelu teki näkyviksi ruumiillisia, evolutiivisia ja ekologisia yhteismuotoutumisen prosesseja tarjoten samaistumisinnan, josta peilata kysymyksiä ekologisesta vastuusta.

Monilajinen taide kyseenalaistaa perinteisiä käsityksiä ihmisen erillisyydestä suhteessa luontoon ja muihin lajeihin. Kuten Barad esittää, ainoastaan kohtaamalla toiseus itsessämme, ei-inhimillinen inhimillisessä, voimme siirtyä kohti eettisempiä ja vastuullisempia yhteiselon muotoja.⁸⁹ Vaikka olin jollakin tasolla tietoinen tästä jo aiemmin, vasta Suut ja syljet -näyttelyn kanssa tekeminen, kokeminen ja ajattelu saivat minut todella ymmärtämään: minä, kokonaisvaltaisesti, väistämättömästi, välttämättömästi, olen aina moneus.

FM Suvi Vepsä on väitöskirjatutkija Turun yliopiston taidehistorian oppiaineessa. Hänen väitöstutkimuksensa käsittelee hoivan, yhteistyön ja yhteisöllisyyden kysymyksiä 2020-luvun monilajisessa taiteessa.

Artikkeli pohjaa kirjoittajan pro gradu -tutkielmaan. Artikkelin vertaisarviontiprosessista ja julkaisemista koskevasta päätöksenteosta ovat vastanneet Nina Kokkinen ja Tiina Salmia.

89 Barad, "On Touching," 216.

Kirjallisuus

Alaimo, Stacy. *Bodily Natures: Science, Environment, and the Material Self*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press, 2010.

Alaimo, Stacy. *Exposed: Environmental Politics and Pleasures in Posthuman Times*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press, 2016.

Barad, Karen. "On Touching – The Inhuman That Therefore I Am." *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 25, no. 3 (2012): 206–223. <https://doi.org/10.1215/10407391-1892943>

Barad, Karen. *Meeting the Universe Halfway*. Durham & London: Duke University Press, 2007.

Barrett, Estelle & Barbara Bolt, eds. *Carnal Knowledge: Towards a "New Materialism" Through the Arts*. London: I.B. Tauris, 2012.

Beneficial microbes. Netherlands: Wageningen Academic Publishers. <https://www.wageningenacademic.com/loi/bm>

Bennett, Jane. *Materian väre – Olioiden poliittinen ekologia*. Kääntänyt Tapani Kilpeläinen. Tampere: niin & näin, 2020.

Bennett, Jane. *The Enchantment of Modern Life – Attachments, Crossings, and Ethics*. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2001.

Berger, Erich, Kasper Mäki-Reinikka, Kira O'Reilly & Helena Sederholm, eds. *Art as We Don't Know It*. Espoo: Aalto ARTS Books, 2020.

Betterton, Rosemary. *An Intimate Distance: Women, Artists and the Body*. London: Routledge, 1996.

Bioscience of Microbiota, Food and Health. Japan: BMFH Press. <https://www.jstage.jst.go.jp/browse/bmfh>

Bolt, Barbara. "Introduction: Toward a 'New Materialism' through the Arts." In *Carnal Knowledge: Towards a "New Materialism" through the Arts*, edited by Estelle Barrett & Barbara Bolt, 1–16. London: I.B. Tauris, 2012.

Bolt, Barbara. *Art Beyond Representation – The Performative Power of the Image*. London & New York: I.B. Tauris, 2004.

Boyd, Madeleine. "Towards a Performative Multispecies Aesthetics." *Antennae*, no. 31 (2015): 9–28.

Braidotti, Rosi. *Nomadic Theory – The Portable Rosi Braidotti*. New York: Columbia University Press, 2011.

Braidotti, Rosi. *Posthuman Knowledge*. Cambridge: Polity Press, 2019.

Braidotti, Rosi. *The Posthuman*. Cambridge: Polity Press, 2013.

Chen, Cecilia, Janine MacLeod & Astrida Neimanis. "Introduction: Toward a Hydrological Turn?" In *Thinking with Water*, edited by Cecilia Chen, Janine MacLeod & Astrida Neimanis, 3–22. Montreal: McGill-Queen's University Press, 2013.

Coleman, Vera Ruth. *Beyond the Anthropocene: Multispecies Encounters in Contemporary Latin American Literature, Art, And Film*. Arizona State University, 2017. <https://hdl.handle.net/2286/R.I.44040>

COST Action IS1307 New Materialism: Networking European Scholarship on 'How Matter Comes to Matter'. "Ecology (minoritarian) - mirko nikolić". Luettu 27.1.2022. <https://newmaterialism.eu/almanac/e/ecology-minoritarian.html>

Dinan, Timothy G., Roman M. Stilling, Catherine Stanton & John F. Cryan. "Collective unconscious: How gut microbes shape human behavior." *Journal of Psychiatric Research* 63 (2015): 1–9. 10.1016/j.jpsychires.2015.02.021

Deleuze, Gilles & Félix Guattari. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Translated by Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987.

Elfving, Taru. "Mimesiksestä mielettömään vuoropuheluun. Matkalla Eija-Liisa Ahtilan ja Luce Irigarayn kanssa." Teoksessa *Toisin sanoin. Taiteentutkimusta representaation jälkeen*, toimittaneet Ilona Hongisto & Kaisa Kurikka, 211–233. Turku: Eetos, 2013.

Flandroy, Lucette et al. "The impact of human activities and lifestyles on the interlinked microbiota and health of humans and of ecosystems." *Science of the Total Environment* 627 (2018): 1018–1038. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.01.288>

Gilbert, Scott F., Jan Sapp & Alfred I. Tauber. "A Symbiotic View of Life: We Have Never Been Individuals." *The Quarterly Review of Biology* 87, no. 4 (2012): 325–341. <https://doi.org/10.1086/668166>

Granjou, Céline & Juan Francisco Salazar. "The Stuff of Soil – Belowground Agency in the Making of Future Climates." *Nature and Culture* 14, no. 1 (2019): 39–60. <https://doi.org/10.3167/nc.2019.140103>

Greer, Renee, Xiaoxi Dong, Andrey Morgun & Natalia Shulzhenko. "Investigating a holobiont: Microbiota perturbations and transkingdom networks." *Gut Microbes* 7, no. 2 (2016): 126–135. <https://doi.org/10.1080/19490976.2015.1128625>

Guattari, Félix. *Kaaosmoosi*. Kääntäneet Mariaana Fieandt-Jäntti & Heikki Jäntti. Helsinki: Tutkijaliitto, 2010.

Haapalainen, Riikka. "Transsituationaaliset esineet ja asiat osallistavassa taiteessa." *Tahiti. Taidehistoria tieteenä* 10, nro. 4 (2020): 156–171. <https://doi.org/10.23995/tht.103186>

Haraway, Donna J. *When Species Meet*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press, 2006.

Helmreich, Stefan. "Human Nature at Sea." *Anthropology Now* 2, no. 3 (2010): 49–60. <http://hdl.handle.net/1721.1/61970>

Herbrechter, Stefan. "Microbes." In *The Edinburgh Companion to Animal Studies*, edited by Lynn Turner, Undine Sellbach & Ron Broglio, 354–356. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017.

Hongisto, Ilona. "Seppo, kaputsiino ja kuumailmapallo. Tarinointi dokumenttielokuvassa." Teoksessa *Toisin sanoin. Taiteentutkimusta representaation jälkeen*, toimittaneet Ilona Hongisto & Kaisa Kurikka, 197–210. Turku: Eetos, 2013.

Human Microbiome Journal. United Kingdom: Elsevier Ltd. <https://www.sciencedirect.com/journal/human-microbiome-journal>

Ironstone, Penelope. "Me, my self, and the multitude: Microbiopolitics of the human microbiome." *European Journal of Social Theory* 22, no. 3 (2019): 325–341. <https://doi.org/10.1177/1368431018811330>

Johansson, Hanna & Anita Seppä, toim. *Taiteen kanssa maailman äärellä: Kirjoituksia ihmiskeskeisestä ajattelusta ja ilmastonmuutoksesta*. Helsinki: Taideyliopiston Kuvataideakatemia, 2021.

Khodyreva, Anastasia A & Elina Suoyrjö. "Ajattelua veden kanssa." *niin & näin* 28, nro. 108 (2021). <https://netn.fi/fi/artikkeli/ajattelua-veden-kanssa>

Kirksey, Eben & Stefan Helmreich. "The Emergence of Multispecies Ethnography." *Cultural Anthropology* 25, no. 4 (2010): 545–576. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2010.01069.x>

Kirksey, Eben, ed. *The Multispecies Salon*. Durham & London: Duke University Press, 2014.

Kirksey, Eben. "Multispecies Intra-Actions." *Antennae*, no. 31 (2015): 5–7.

Koistinen, Aino-Kaisa & Sanna Karkulehto. "Kohti planetaarista tuntua – Feministis-posthumanistinen uudelleenkuviutus ja etiikka ihmisen jälkeen." *niin & näin* 28, nro. 108 (2021): 62–72.

Kontturi, Katve-Kaisa, Milla Tiainen, Tero Nauha & Marie-Luise Angerer, eds. "Aesthetic Intra-Actions: Practicing New Materialisms in the Arts" -erikoisnumero. *Ruukku: Taiteellisen tutkimuksen kausijulkaisu*, nro. 9 (2018). <http://ruukku-journal.fi/fi/issues/9>

Kontturi, Katve-Kaisa. "Prosessi, materia ja muutos: Uusmaterialistista estetiikkaa kentällä." Teoksessa *Kanssakäymisiä. Osallistuvan taiteentutkimuksen askelia*. Taidehistoriallisia tutkimuksia – Konsthistoriska studier 32, toimittaneet Taru Elfving & Katve-Kaisa Kontturi, 153–170. Helsinki: Taidehistorian seura, 2005.

Kontturi, Katve-Kaisa. "Taideprosessi liikkuvana, luovana sommittumana. Kaksi kohtaamistapahtumaa." Teoksessa *Kuinka tehdä taidehistoriaa?*, toimittaneet Minna Ijäs, Altti Kuusamo & Riikka Niemelä, 179–209. Turku: Utukirjat, 2010.

Kontturi, Katve-Kaisa. *Ways of Following: Art, Materiality, Collaboration*. London: Open Humanities Press, 2018.

Kosminen-galleria. "Kosminen: Suut ja syljet." Luettu 20.1.2022. <https://kosminen.info/pastexhibitions/2020/9/5/suut-ja-syljet>

Lange-Berndt, Petra. "Introduction: How to be Complicit with Materials." In *Materiality*, edited by Petra Lange-Berndt, 12–23. London: Whitechapel Gallery, 2015.

Lehtinen, Saara. Homeen houkutus. *Saara Ekströmin mikrobi-installaatio (2005) molekulaarisena kohtaamistapahtumana*. Taidehistorian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, 2017.

Leinovirtanen. "Oona Leinovirtanen: Suut ja syljet." Luettu 27.1.2022. <https://cargocollective.com/oonaleinovirtanen/Suut-ja-syljet>

Leinovirtanen, Oona, sähköposti kirjoittajalle 19.7.2021.

Leppänen, Taru & Milla Tiainen. "Feministisiä uusmaterialismeja paikantamassa. Materian toimijuus etnografisessa taiteen- ja kulttuurintutkimuksessa." *Sukupuolentutkimus – Genusforskning* 29, nro. 3 (2016): 27–44.

Lorimer, Jamie. "Gut Buddies – Multispecies Studies and the Microbiome." *Environmental Humanities* 8, no. 1 (2016): 57–76. <https://doi.org/10.1215/22011919-3527722>

Lorimer, Jamie. *The Probiotic Planet: Using Life to Manage Life*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2020.

Lummaa, Karoliina & Lea Rojola. "Johdanto: Mitä posthumanismi on?" Teoksessa *Posthumanismi*, toimittaneet Karoliina Lummaa & Lea Rojola, 13–32. Turku: Eetos, 2014.

Microbiome. United Kingdom: BioMed Central Ltd. <https://microbiomejournal.biomedcentral.com/>

Mäntysalo, Jesse. "Johanna Rotko rakastaa hiivaa ja tutkii työkseen homehtuvia kasvoja: 'En tiedä Suomesta ketään toista!'" Yle uutiset, 13.10.2019. <https://yle.fi/uutiset/3-11016157>

- Neimanis, Astrida. "Ruumiimme ovat veden vallassa." Kääntänyt Kaisa Kortekallio. *niin & näin* 28, no. 108 (2021): 58–60.
- Neimanis, Astrida. *Bodies of Water: Posthuman Feminist Phenomenology*. London: Bloomsbury Academic, 2017.
- O'Malley, Maureen. "From endosymbionts to holobionts: Evaluating a conceptual legacy." *Journal of Theoretical Biology* 434 (2017): 34–41. [10.1016/j.jtbi.2017.03.008](https://doi.org/10.1016/j.jtbi.2017.03.008)
- O'Sullivan, Simon. *Art Encounters Deleuze and Guattari: Thought Beyond Representation*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006.
- Paxon, Heather. "Microbiopolitics." In *The Multispecies Salon*, edited by Eben Kirksey, 115–121. Durham & London: Duke University Press, 2014.
- Pita, L. et al. "The sponge holobiont in a changing ocean: from microbes to ecosystems." *Microbiome* 6, no. 46 (2018): 2–18. <https://doi.org/10.1186/s40168-018-0428-1>
- Probyn, Elspeth. *Carnal Appetites – FoodSexIdentities*. London & New York: Routledge, 2000.
- Radomska, Marietta. "Non/living Matter, Bioscientific Imaginaries and Feminist Technoecologies of Bioart." *Australian Feminist Studies* 32, no. 94 (2017): 377–394.
- Sihvonen, Jukka. "Representaation muuri." Teoksessa *Toisin sanoin: Taiteentutkimusta representaation jälkeen*, toimittaneet Ilona Hongisto & Kaisa Kurikka, 49–78. Turku: Eetos, 2013.
- Suomen permakulttuuriyhdistys. "Suomen permakulttuuriyhdistys – Mitä on permakulttuuri." Luettu 27.1.2022. <https://www.permakulttuuri.fi/mita-permakulttuuri>
- Tiainen, Milla, Katve-Kaisa Kontturi ja Ilona Hongisto. "Framing, Following, Middling. Towards Methodologies of Relational Materialities." *Cultural Studies Review* 21, no. 2 (2015): 14–46. <https://doi.org/10.5130/csr.v21i2.4407>
- Tsing, Anna. "Unruly Edges: Mushrooms as Companion Species: For Donna Haraway." *Environmental Humanities* 1, no. 1 (2012): 141–154. <https://doi.org/10.1215/22011919-3610012>
- Van der Tuin, Iris. "The Mode of Invention of Creative Research: Onto-Epistemology." In *Material Inventions – Applying Creative Arts Research*, edited by Estelle Barrett & Barbara Bolt, 257–272. London & New York: I.B. Tauris, 2014.
- Van Dooren, Thom, Eben Kirksey & Ursula Münster. "Multispecies Studies – Cultivating Arts of Attentiveness." *Environmental Humanities* 8, no. 4 (2016): 1–23. <https://doi.org/10.1215/22011919-3527695>
- Vepsä, Suvi. Monilajisen taiteen rihmastoissa: Ei-inhimilliset toimijuudet Oona Leinovirtasen, Lilli Haapalan ja Riina Hannulan Suut ja syljet -näyttelyssä. Taidehistorian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, 2021. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021101350842>
- Virtanen, Oona. Toiset luovat olosuhteita toisilleen: Taiteellinen tutkimus hylkiömateriaalien, mikrobin ja ihmisholobionttien suhteesta. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Turun Yliopisto, 2020. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202003249139>
- Väliaho, Pasi. "Elokuvan immanenssi – tapahtuma ja vastasyntynyt." Teoksessa *Toisin sanoin. Taiteentutkimusta representaation jälkeen*, toim. Ilona Hongisto & Kaisa Kurikka, 181–196. Turku: Eetos, 2013.
- Ylirisku, Henrika, *Reorienting Environmental Art Education*. Espoo: Aalto ARTS Books, 2021.